

AZ ÚJJÁÉLEDT MAGYAR SZENTZENE

UTOLSÓ HÚSZ ESZTENDŐBEN annyiszor hallottuk tudományos és népszerűsítő könyvekben, cikkekben, előadásokban ezt a jelzõt: magyar. Feleslegesnek, túlzásnak, sallagnak minõsítjük, mely elkoptatott hangsorával megfojtja a mögötte rejtõzködõ fogalmi tartalmat. Csak akkor döbbenünk rá a szükségességére, ha mégis elhagyjuk és szabadjára engedjük a jelzett irányt, eszmét, ha nem kötjük meg létünk legkeményebb határjelzõjével, a magyar-ral, amivel elriaszthatjuk a jól rejtõzködõ ellenséget.

Könnyebb megértés miatt idéznünk kell azt a kort, mely eltemette a múlt sok egyházzenei emlékét és önállóságát. ízlésébõl gyarmattá lett. Kinek a hibájából? Nem a mi feladatunk latolgatni.

A magyar egyházi zenemûvészet a XVIII. század utolsó negyedében vesztí el személyes hangját. Ekkor merül feledésbe a generációk halálával.

Lélektani tény ez éppen a zenemûvészetben, ahol az alkotás kőbevésett, látható formában nem figyelmezteti az áruló utókort szent kötelességére, hazájával szemben várható és joggal elvárható állásfoglalására. Ha csak egyetlenegyszer nem áll résen töretlen egységben a zenei ízlés nemzetnevelõ tábora, ha sorákat felsõ nyomás vagy a nemzet célját nem látó tömeg

alacsony ízlése megbontja, — ez a magyar haza asszimiláló erejének problémája — jaj az ősi magyar zenei ízlésnek. Valamelyik érzékszervvel reprodukálás nélkül felfogható alkotás mégis ott maradt más művészetekben tilalomfának, de a hangok megnémült világában naponta meghalt egy ember, aki siratta a régit és naponta születtek, akiknek idegen világ volt a magyar hang.

Idegen zenekultúra bénító hatása alá kerültünk. Majd a XIX. század a kishitűeket elnémította zenei fellángolásával. A tudomány fejlettségében ma már világosan látjuk, hogy hősi volt, nagy volt, kápráztató és magyar lelkesedést kiváltó, csak még nem magyar.

Lisztől kezdve szavakba formálódott az az áhított gondolat, hogy jöjjön végre magyar népzene-kutató művész. Jöjjön igazi magyarságával, szellemével, adottságaival, készségével, de legkevésbé nagyotmondással. Jöjjön egyetemes szellemi kincsekkel. A nyugati műveltségnek is teljes ismeretével fogjon hozzá, hogy felébressze dermedt álmából a szunnyadó népzenei ízlést.

Kiválóképpen áll ez az egyházi muzsikára. A természetes külső hatás, mint már fentebb említettük, még a templomi szentzenébe is behatolt és teljesen elnyomta annak magyar életét. A régen eljövendő magyar zeneművészek egyenes ágon ott kell folytatnia, ahol a magyar szellemi fejlődés a XVIII. században abbahagyta. Kiegészítve természetesen az ugrásszerűen kifejlődött igazi magyarságtudománnyal. Sokkal többet jelent ez, mint első olvasásra gondolnánk. Jelenti annak az eszmének újraéledését, hogy a magyar lelkület ugyanaz az hétköznapi elfogultság dalmegnyilvánulásaiban és ugyanaz az oltár körül. Jelenti a katolikum megnyilatkozását hangversenydobogón és kóruson. Mivel pedig a katolikum nemcsak nem zárja ki a nemzeti gondolatot, hanem azon keresztül él, természetes módon következik ebből, hogy esküdt ellenségei lesznek az „új” magyar szentzene megindítójának azok, akik nem tudnak egyetlen szintézisbe hozni ilyen fogalmakat: szentély, hangversenyterem, magyar, ősi, modem és mindenben mégis katolikus.

A gondviselő Isten sokszor küldött már nekünk olyan embereket, akik először magukra maradtak, félreértetten küzdöttek. Életet szántak ősi erőink újraegyesítésére vagy a nemzet belső értékeit, szellemi műveltségét feledő közizlés újjáélesztésére. Viszont érthető az is, hogy ha valaki a szentzene másfélvszázados külön világa után vállára akarja venni azt a munkát, hogy elfeledtesse ezt a tétova ízlésű, kapkodó, támpont nélküli kort, annak teljes lélekkel katolikusnak és igaz magyarnak kell lennie.

Kodály Zoltán vállalta ezt az egész életet követelő feladatot. Nem tartozik tárgyunkhoz annak részletezése, vajjon milyen emberfeletti küzdelmet kellett és részben ma is kell folytatnia azért, hogy legalább annyit higgyenek el az emberek, hogy zenei közizlésünk helyessége egyenlő magyarságunk helyes ismeretével. Fokozottabban áll ez a szentzene törvényeiben. Klasszicitást vagy romantikát bámulylen nemzetből való muzsikussá megújíthatott (még ott is átütött a nemzeti bélyeg). Modem magyar szentzenét csak magyar zseni szólaltathatott meg saját vagy tanítványai munkáiban, kutatásaiban, gyűjtéseiben.

Bartók Béla, a magyar zenei élet másik pólusa így ír róla: „Ha azt kérdezik tőlem, mely művekben ölt legtökéletesebben testet a magyar szellem, azt kell rá felelnem, hogy Kodály műveiben. Ezek a művek hitvallomás a magyar lélek mellett“. Nyugodtan hozzátehetjük, hogy egyházi muzsikája hitvallás a katolikus lélek mellett. Az egyházi elemek felhasználása pedig nem-templomi szerzeményeiben hitvallás az ősi keresztény magyar felfogás mellett, mely imádsággá magasztosította a hétköznapi lélekzűléseit is.

Ha valaki előbbre lát, mint mi közönséges halandók, annak vállalnia kell a magáramaradottságot, az egész életre szóló harcot. Hát Kodály nagyon előre lát. Most már mi is tudjuk az ő tanításai nyomán, hogy miket lát és miket látott, de még mindig sokan vagyunk csüggedők és kishitűek. Nem akarjuk megérteni, hogy „ha nemzeti klasszicizmus annyi, mint egy nemzet lelkét tökéletes formában kifejezni, akkor klasszikus magyar zenét másban, mint a néphagyomány néhány ezer dallamában, nem találunk.“

Ez a néhányezer azonban olyan termékenyítő hatású egy évezreden át, hogy teleszórja magjaival a templomi szentzenét, mert csak magyarul tudunk mindenütt szívből énekelni. Mivel azonban ez a népzene mindentől különböző és nem tudjuk beleállítani eddigi esztétikai rendszerünkbe, ízlésskálánkba, természetes, hogy a Kodálytól megindított és tanítványaiban szétlángolt szuggesztív hatás láttára és hallatára értelmetlenül torpan meg a ma embere. Ezt az értelmetlenséget a fentebb vázolt másfél évszázad eredményezte.

A megnemértés logikája magával hozza a természetes szembefordulást. Ezért hajunk még mindig arra a szégyenletes véleményre, hogy mindazt, amit „új” hangon hallunk (pedig dehogyis új), mindaz egyetlen ember erőszakolt ízlése. Jól tudhatnék már, hiszen a bebizonyosodás évtizedein túlvagyunk, hogy az új magyar zene két szétszakíthatatlan szállal fűzi egybe a mai magyar ízlést az ősiséggel. Ez a kettő: a népdal és a hagyományok hosszú hallgatás után való újrafelvétele. Szóról-szóra ez áll a szentzenére is, mint stílusmegnyilvánulásra.

Az olvasó észreveheti, hogy szinte kínosan ismétljük egy-egy megállapítás után azt a gondolatot, hogy a szentzene fejlődéstörvénye nem lehet más, mint amit mi népzeneinek és a népzeneire épült műzenének nevezünk. Tesszük ezt azért, mert éppen a katolikus Egyház énekeinek elmúlt századi másirányú fejlődését akarják egyesek egyoldalúan kihasználni bizonyítékkul arra, hogy ez nem így van. Tévedés, mert a generációk ízlésváltása sosem együtemű a világi népzeneben és a templomban. Ezt azonban nem szabad és nem lehet összetéveszteni a maradisággal. Hála a katolikus magyarság megújult ízléserejének, ennek a generációnak ízlésváltása a szentzenében is megtörtént és éppen Kodály hatására a katolikus tanítványok olyan szellemi felkészültségű munkát végeznek e téren, mely évtizedek alatt teljes újjászületést eredményezett szerte az országban.

Ha valaki Kodály műveiben számszerűt akarja kiválogatni azokat, amelyek fenti vázlatunkhoz példának illenek, meglepetve tapasztalja, hogy elég csekély számúak. De nála mindezt a következő gondolatmenet szerint kell érteni: A zseni megszólalását valami hiány, szükség teszi megokolná. Mondanivalója külső kiteljesedése belső küzdelmeinek, intuíciójának, korokat megvilágító szintetikus erejének. Sziklatömbbe vési mondanivalóját. De utána szabadjára hagyja. Nem magyarázza a kisszerűeknek. Nem védi igazát. Csak a logikára bízta. A logika pedig egyedül az idő kedvező vagy kedvezőtlen hatása alatt jut céljához. Ennek megfelelően előbb vagy utóbb. Az ismét más kérdés, hogy Kodály zsenialitása más oldalról olyan nevelői és tanári munkát végzett hihetetlen munkabírással, ami a körülményeket aránylag rövid idő alatt, még az ő életében, olyanná alakította, hogy a közénk állított példa lassan életté lett. Megdönthetetlen *magyar* ízlése tanítványainak legjobb szerzeményeiben vált könnyebben érthetővé.

A nagy tanár kiváló tanítványainak művei újra visszavezetnek a mester újabb és újabb műveihez. Így történt meg az, ami az egyetemes zenetörténetben ilyen rövid idő alatt és ilyen mértékben még sosem, hogy a nemzet a saját elfelejtett stílusát a szentzenében még az életre keltő ember életében magáénak vallja. Nálunk most megtörtént ez a hihetetlennek látszó folyamat.

Pillantsunk bele azokba a művekbe, melyek legmodernebb vértzetben is a legősibb hangzást szólaltatják meg. Cáfolhatatlan tanúi annak az érzésvilágnak, mely a templom gondolkodását azonosítja a gyermekjátékokban és a felnőttek dalos jókedvében fellelhető hangulattal.

Először talán azokat a karokat sorolhatjuk el, melyekben a szentzene elemei kikerültek a templomból és a nép között szokások formájában élnek tovább.

Gergely járás. Jellemző bizonyítéka annak, hogy a magyar nép az esztendő minden határnapját (legyen az bármilyen logika szerinti határnap) a templomból vagy a templom liturgiájából eredezteti. Dallammenete még az ősi gregoriánra emlékeztet. Ez azonban a tréfás szöveg hatására azonnal feloldódik valami érdekes rokonhangzássá. Teljes egységet alkot. A nép sohasem látott profanizálást abban, hogy a kórus ihletéből fogant dallam átszövi szokásait, tréfáit.

A határnapok mai naptár szerinti egymásutánjába sorolhatjuk az Újesztendőt. Ez a dallam szerte az országban előfordul karácsony- és újévtáji köszöntőkben. Nagyon gyakori változatban élő emléke népszerűségét bizonyítja. Sok helyen egyenesen a kis jászol mellől énekelik. Feldolgozásában a gyermektársadalom (az énekkar) minden tagja egyforma joggal szól. Egyformán magyarul akar dicsérni.

Vízkereszt. Mai napig is kedves templomi énekre ismerünk ebben a gyermekjátékban. Magyarázat nélkül meg lehet belőle eleveníteni a gyermekek dramatikus játékát, mely éppen a hozzájuk való alakulása miatt elvesztette már a sötétebb hangot és a benne maradt domináns elem a templom vigadozása: Újesztendőben mi vigadjunk, Vízkereszt napján hálát adjunk.

Pünkösdőló. A Szentlélek tüze ihlette-e az ártatlanságokat évszázados tavaszvégi játékaikban? A magyar lélek megszólalni akarása a legkisebb dallamtöredékben? Nem tudjuk. Ez ragadta-e meg Kodály lelkét vagy a zseni intuíciója találta hozzá a legtermészetesebb kifejezőeszközöket, hogy végleg megmentse és modern zeneirodalmunk egyik legdrágább gyöngyét ragyogtassa elénk? Nem tudjuk. De ha szabad jóslásokba bocsátkozni és szabad a kiválasztott művek között is osztályozni, akkor ezt a legnagyobbak közé kell tennünk, ami valaha is megszólalt magyar földön.

Gondolatmenetünk elején említett kettősség: a liturgia levegője és a magyar szellem, a magyar történelem egy-egy szomorú korszakára emlékezés sűrűsödik össze a legkisebb játszó icike-picike szólamaiban is. A magyar hetykeség, de pusztulásnál a belenyugvás (erőgyűjtés miatt), egyedüllétünk láttán a Magyarok Nagyasszonyának palástja alá menekülés dramatikus megjelenítése a **Lengyel László-játék.** A Szűz Máriáról szóló egyházi irodalmunk minden szépsége, bája, az örök gyermeki hódolat illatarja száll a „Mi elmegyünk Boldogasszony kiskertjébe“ lírájából.

A karácsony mindenkit megszelídítő hangulata, gyermeki szívhez legjobban illő kifejezése hangzik az **Angyalok és pásztorok** és a **Karácsonyi pásztorlanc** gátlás nélküli örömhangjaiban. A kis Jézus szent gyermekéje oldja fel a templomi hangulatot és a kisgyermek gyermekes logikája nem lát és nem hall mást, mint örömét és annak velejáróját, a táncot. (Misztériumjáték maradványa?)

Az Egyház ünnepeinek egymásutáni felsorolása a **Jelenti magát Jézus.** Talán a legidegenebb hangzású az eddigiek közt, mert dallamának családfáját nem tudjuk úgy követni továbbélésében, mint a többinél, ősi, nemes, himnikus sorok, a hódolatnak olyan megéreztetésével, mely a gyermek esztét megghaladja. Már csak a szívével szól Istenhez.

Isten kovácsa. A legtávolabbi ebben a sorban. A szöveg kétségkívül eredetisége mindig eligazít, ha a dallammal már nem tudunk tovább jutni. Ez is egyenes vonalon beleilleszthető az evangélium szelleméből eredt hagyomány nemzetek szerinti elkülönülése, köszöntők, kiolvasók, játékok sorába, ahol a nemzeti elem teljesen feledtette az eredeti dallamot, mert a népszerűség és az ellenőrzés hiánya miatt a természetes fejlődés a magyar szív szerinti megszólalást eredményezte. Ez pedig sohasem lehetett más a nyugati hatástól távoli területeken, mint ősi magyar.

Átmenetül önmagában áll a játékokban továbbfejlődő és a templom liturgiájában ma is élő művek között a **Jézus és a kufárok.** Szent János szövege (az eddigiek népi dallamok és szövegek voltak) olyan zenei effektusokra ihleti, melynek átélése megrendít minden hallgatót. A zenei szimbólumok teljes kiaknázása és hangzáslehetősége még a leggyorsabb fugában is tökéletesen érvényre jut. Szinte a tömegszuggesztió hátborzongató érzése jut eszünkbe, mikor a biblikus fenség ilyen ősmagyar népzeneré

épült hangzásban tárul elénk. Nagyvonású sziklatömbök (a tömeg és az állatok érzékeltetése) és finom vésővel áhíttatá, csodálattá magasztosult egyszerű szobor (az evangélista). Krisztus alakja, fensége földöntúlvá lesz. Sújtó, igazságszolgáltató Isten ostromoz felénk szavaival a basszushang remekelésében. „És az európai lelkiismeretet ébreszti a magyar művész, amikor műve konklúziójában megelevenedik a régi írástudók borzadályosan rettegő, égő lelkiismerete: Rablók, rablók?”

Első pillantásra nem tartozik ide az *E s t i d a 1*, de ihletése, szövege, dallamának légies finomsága a legkatolikusabb imádságot fejt ki a lélekből. Kevés olyan magyar mű volt, mely ilyen gyorsan meghódította az érzéseitek előtt idegenül és értetlenül álló nyugati nemzeteket.

Az oltár istensugárzása eredezteti az öt *Tantum ergo*t, öskeresztény hangzás a keleti magyar ajkán a legmodernebb szerkesztésben. Nagy távlatok összefogása annak bizonyítására és szemléltetésére, hogy korunk szentzenéje miben mélyül el.

A csillagos égbolt elénk tárulása, a mennyország szépségének érzékeltetése az Istenanyán át. Ez az *A v e M a r i a*. Már a Lengyel László-játék kis részében is hallottuk, hogy milyen megilletődötten hangoztatja harmóniáit, ha a Boldogságos Szűzről énekel. Ez a finomság magasztosul elénk az *Ave*-ban is.

Szent István éneké-ben acélossá keményíti ritmusait és a Szentkirályhoz könyörgő, harcoss magyar éneklő ideálját sejteti hangjaiban.

A régi századok hóban, fagyban, pislákoló fénnyel enyhülésért bandukoló rórátés magyarjait idézi a *H a r m a t o z z a t o k*.

Megilletődött szívvel, döbönt lélekkel, a megtisztulás égi szépségének élvezetével telünk el a Buda vári *Te Deum* hallatára. Ennél hatalmasabb egyházi kórus még nem készült hazánkban. (A miséket nem számítjuk.) Elemzése túlhaladná gondolatmenetünk keretét. Csak annyit legyen szabad olvasóink figyelmébe ajánlani, hogy Kodály e leghatalmasabb egyházi alkotását olyan elfogulatlan lélekkel hallgassák, mely a szokatlan forma mögé be tudja vetíteni az ujjongó Egyház érzését, a magyar istenhit nemzeti nyelvét. A megnyugvás, megbékéltség, a kitárult lélek égi magasságát érzék a végső szóló és kórus intonálásában. (*Non confimdar in actemum = Szilárdan állok mindörökké.*) Nem is lesz nehéz. Csak úgy kell tudni imádkozni, ahogyan Kodály imádkozik a *Te Deum*-ban: őseink századait sugárzó lélekkel.

Láthatjuk, hogy minden kis darab önálló példa. Nem ismétli meg önmagát a népi szövegű művek kiválasztásában sem. A felsorolással és e gondolat szem előtt tartásával talán sikerül némileg érzékeltetni, hogy a csekély szám nem a szentzene és a templomból kikerült, kinn továbbélő darabok mellőzése. Sőt ellenkezőleg. Határjelző valamennyi.

A szűkszavúság a gondolat és érzés mélységének egyenes következménye. A nemzet ízlésének nagy nevelője nem merülhet el egyetlen terület kiaknázásában. Neki mindenhova be kell világítania munkájának fénycsóvá-jával, hogy a tőle nevelt tanítványok az ugartörést a megadott példa szerint folytassák tovább.

Nem mellékes ügye a magyar szentzene sorsa. Nem mindegy néki, hogy a katolikus templomokban hogyan énekelnek. Legnagyobb bizonyíték ehhez az, amit éppen évtizedeinkben élünk át: a Kodálytól megindított gondolat, a magyarság lelkületébe visszahelyezkedés és így a magyar szentzene eddig soha meg nem történt, országos, egységes újjászületése.

Mivel pedig a közös erő nemzetforrasztó, Kodály a magyarság egyik legnagyobb nevelője.

NÁDASY ALFONZ